

and fishing are confirmed by findings of iron and bone arrows, spears, fishing hooks, sinkers, products from bone and osteological material. The craft of beekeeping in the chronicle Gubin, as in other ancient cities still to be represented with the lowest number of archaeological finds. However, the wood creeper spikes which were found give the reason to believe that the people of pointed town were involved in beekeeping.

Moreover, in our mind, the crafts could additionally provide the inhabitants, especially impoverished part of it with foodstuffs, but fur and honey were used as a means of paying tribute. Hunting and fishing could provide not only additional meat food and hide, but also could be a favourite pastime of Gubin princes.

Key words: Gubin, crafts, hunting, fishing, beekeeping.

Отримано: 19.11.2015

УДК 913(477)В.Геринович

С. В. Трубчанінов

ПРАЦІ ВОЛОДИМИРА ГЕРИНОВИЧА В ГАЛУЗІ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Відомий український географ Володимир Геринович (1883-1949) зробив значний внесок у вітчизняну науку, розвиток географії, історичного та географічного краєзнавства, національної освіти. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. вийшло чимало робіт українських дослідників, у яких розповідається про його наукову, громадську та освітянську діяльність, працю на посадах професора, ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти тощо (роботи О. Завальнюка, О. Вісьтак, О. Гериновича, Б. Заставецького, М. Костриці, М. Петрова, В. Прокопчука, В. Савчука, П. Тронька, А. Філінюка, О. Шабля, П. Штойка та ін.). 2008 року, до 125-річчя з дня народження Володимира Гериновича за редакцією О. Шабля вийшла книга «Професор Володимир Геринович». У цьому виданні не лише здійснено спробу аналізу творчого доробку вченого, відзначено його внесок у розвиток антропогеографії, географічного українознавства та краєзнавства, але також вперше опубліковано рукописи В. Гериновича «Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон'юнктури Сходу Європи в 2 пол. ХVІІІ ст.» і «Дністер як торговельний шлях від кінця ХVІІІ ст. до імперіалістичної війни (Матеріали до географії дністровського сточища)». З ініціативи В. Острового вийшли друком деякі неопубліковані праці В. Гериновича. Нам також вдалося виявити невідомі неопубліковані праці В. Гериновича періоду 1916-1920 рр.

Постаті В. Гериновича присвячене спеціальне дисертаційне дослідження В. Острового «Професор В.О. Геринович у науково-педагогічному та громадському житті України (перша половина ХХ ст.)». Незважаючи на доволі значний історіографічний доробок, окремі сторінки творчої біографії вченого ще потребують подальшого наукового дослідження. Зокрема, дослідники спеціально не приділяли уваги науковій діяльності В. Гериновича в сфері історичної географії.

Якщо перші друковані праці В. Гериновича, які датуються 1906-1907 рр., мали науково-популярний характер і переважно стосувалися проблем фізичної географії, то перші кроки у науковій діяльності були зроблені саме в царині історичної географії. У 1907 р.

В. Геринович подав до деканату філософського факультету рукопис своєї докторської праці «Вік і географічне розміщення найдавнішої людини у Східній Європі», який проте довелося доопрацьовувати протягом наступних трьох років. У 1909 р. вийшла друком стаття В. Гериновича «Питанє про третичного чоловіка в новітній літературі», яка була високо оцінена сучасниками. Дослідникам творчості ученого на сьогодні відомо 226 його наукових, науково-популярних і публіцистичних праць, близько чотирьох десятків з яких стосуються проблем історичної географії.

Особливо плідним для В. Гериновича був «кам'янецький період» (1920-ті – початок 1930-х рр.), коли він видав значну кількість робіт (підручників для навчальних закладів, монографій та путівників) з історії та географії України і Поділля. Для наукового збірника ВУАН «Полуднева Україна» В. Геринович підготував дві статті з історичної географії Поділля та Північного Причорномор'я. Проте весь наклад збірника був знищений органами ДПУ, які розпочали репресії проти історичної школи М. Грушевського.

Ключові слова: В.О. Геринович, географічна наука, антропогеографія, історична географія, краєзнавство, археологія.

Володимир Олександрович Геринович (1883-1949) – відомий науковець, освітянський і громадський діяч, краєзнавець, професор, ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у 1923-1928 рр., автор близько двох з половиною сотень наукових, науково-популярних і публіцистичних праць. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. вийшло чимало робіт українських дослідників, у яких розповідається про його наукову, громадську та освітянську діяльність (роботи О. Завальнюка, О. Вісьтак, О. Гериновича, Б. Заставецького, М. Костириці, М. Петрова, В. Прокопчука, В. Савчука, П. Тронька, А. Філінюка, О. Шаблія, П. Штойка та ін.). Праці, присвячені постаті В. Гериновича, ґрунтовно проаналізовані у статті В. Острового [1].

2008 року, до 125-річчя з дня народження Володимира Гериновича за редакцією О. Шаблія вийшла книга «Професор Володимир Геринович» [2]. У цьому виданні не лише здійснено спробу аналізу творчого доробку вченого, відзначено його внесок у розвиток антропогеографії, географічного українознавства та краєзнавства, але також вперше опубліковано рукописи В. Гериновича «Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон'юнктури Сходу Європи в 2 пол. XVIII ст.» [2, с. 135-157] і «Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII ст. до імперіалістичної війни (Матеріали до географії дністровського сточища)» [2, с. 157-190]. З ініціативи В. Острового вийшли друком деякі неопубліковані праці В. Гериновича [3]. Нам також вдалося виявити невідомі неопубліковані праці В. Гериновича періоду 1916-1920 рр. [4; 5].

Постаті В. Гериновича присвячене спеціальне дисертаційне дослідження В. Острового «Професор В.О. Геринович у науково-педагогічному та громадському житті України (перша половина ХХ ст.)» [6]. Незважаючи на доволі значний історіографічний доробок, окремі сторінки творчої біографії ученого ще потребують подальшого наукового дослідження. Зокрема, дослідники спеці-

ально не приділяли уваги науковій діяльності В. Гериновича в сфері історичної географії.

Метою даної статті є висвітлення внеску Володимира Гериновича в розвиток історичної географії в Україні. Задля цього необхідно проаналізувати відповідні праці В. Гериновича, показати його новаторство, охарактеризувати погляди ученого.

У своєму «Curriculum vitae», написаному наприкінці 1920-х рр., В. Геринович зазначав, що наукову діяльність він розпочав ще навчаючись в університеті, під керівництвом професорів Ремана, Грушевського, Ромера і Рудницького [7, арк.33 зв.]. У 1906-1907 рр., коли В. Геринович, перебуваючи на останніх курсах філософського факультету Львівського університету імені Франца Йосифа I очолював студентський науковий гурток з географії, з'являються його перші друковані праці, які мали науково-популярний характер і переважно стосувалися проблем фізичної географії [6, с.38-39]. У той же час перші кроки у науковій діяльності були зроблені В. Гериновичем саме в царині історичної географії. 8 квітня 1907 р. молодий учений подав до деканату філософського факультету заяву з проханням дозволити йому скласти іспити з географії, геології та філософії для здобуття наукового ступеня доктора наук. До заяви, поряд з пакетом необхідних документів, додавався рукопис докторської праці «Вік і географічне розміщення найдавнішої людини у Східній Європі». Рецензенти професори А. Реман (в університеті викладав фізичну і космічну географії) і Р. Зубер (викладав курси «Географія Карпат» та «Історична географія») вказали на недоліки в роботі, над усуненням яких автор працював протягом наступних трьох років [6, с.41].

У 1909 р. в «Літературно-науковому вістнику» у Львові вийшла друком перша велика наукова стаття молодого науковця «Питане про третичного чоловіка в новійшій літературі» [8]. Одночасно В. Геринович подав на рецензування професору А. Реману своє дослідження «Географічне розміщення найдревнішого чоловіка на просторах Сходу Європи», яке лягло в основу майбутньої докторської дисертації [6, с.41].

Наступного року на статтю В. Гериновича у «Літературно-науковому вістнику» з'явилася рецензія відомого українського історика, етнографа З. Кузеля, який високо оцінив працю молодого вченого. Рецензент, зокрема зазначав, що стаття В. Гериновича є першою значною науковою працею з даної проблематики [9].

У лютому 1910 р. В. Геринович вдруге звернувся до деканату філософського факультету з проханням скласти іспити та дати рецензію на його дисертацію. 10 березня він подав написану польською мовою дисертацію «Вік і географічне розміщення найдавнішої людини у Східній Європі» для наукової оцінки професорам К. Гадачеку (відомий археолог, засновник кафедри археології), Е. Ромеру (в університеті викладав гідрографію) та А. Реману. Дисертація складалася з двох розділів. У першому розділі було простежено розвиток археологічних досліджень пам'яток найдавнішої людини у Східній Європі. У другому розділі В. Геринович порівнював археологічні знахідки з печер на північ від Кракова і посе-

лень давніх землеробів, що досліджувалися на території Південно-Східної Європи. Незважаючи на окремі недоліки в роботі (так, В. Геринович помилково зараховував неолітичні артефакти з поселень у Польщі до палеолітичного періоду), 24 березня докторант отримав позитивну рецензію, адже на думку К. Гадачека він зібрав цікаву з наукової точки зору інформацію. Захист В. Гериновичем докторської дисертації на ступінь доктора філософії в галузі географії та історії відбувся наприкінці 1911 р. у Відні [6, с.44-45].

У своєму «*Curriculum vitae*» наприкінці 1920-х рр. В. Геринович вказував, що свою докторську працю він «оборонив» у професорів Ромера, Дуніковського, Гадачека, Дембінського і Твардовського [7, арк.33].

У 1910 р. вийшла друком перша картографічна робота В. Гериновича «Географічна карта земель, де живуть українці», яка була складена ним як додаток до праці С. Рудницького «Коротка географія України» [10]. У рецензії на роботу С. Рудницького В. Геринович зазначав: «... не знали ми землі своєї, не знали її величі, природи, багатства та краси...», проте «... ми не маленькі, нікчемні, замкнені десь у куточку. Ми народ великий, замешкалий на широкій красній землі, для якої в будучині отвирає ся велика роль. Простір України більший від иньшої якої небудь європейської держави... Ні оден з європейських народів не займає стільки гарного простору як народ український...» [11].

На початку 1910-х рр. молодого вченого зацікавив вплив історичних подій на формування етнічного складу українських земель, етнографічні та антропологічні особливості місцевого населення, причини міжнаціональних конфліктів на Балканах тощо. Варто вказати на передбачення В. Гериновича, який вважав, що невідповідність етнічних меж і нових державних кордонів на Балканах стане в майбутньому причиною кривавих воєн [6, с.50-52]. У своєму «*Curriculum vitae*» (кінець 1920-х рр.) В. Геринович стверджував, що ще в 1910 р. на основі антропогеографічних даних (цей напрямок в географії розглядав місце людського суспільства у комплексі географічних явищ і взаємодії з природним середовищем) він зробив висновок про необхідність «спілки народів європейського Сходу» [7, арк.33 зв.].

У роки Першої світової війни В. Геринович, мобілізований до лав австро-угорської армії, був неодноразово поранений, нагороджений медалями. Навіть перебуваючи в діючій армії на Східному фронті та в Італії, вчений публікував результати власних вражень і спостережень. Так, коли В. Геринович побував у складі військ в районі західного українського етнічного кордону, він переконався, що вітчизняні наукові розробки в даному питанні були помиловими, оскільки опиралися переважно на іноземні джерела. Результати своїх спостережень учений висвітлив у статті «Західня границя української етнографічної території» у «Вістнику Союзу визволення України» (1915 р.), циклі нарисів «До западної української етнографічної границі» (жовтень 1917 р.) та «Начерки української западної етнографічної границі» (лютий-березень 1918 р.) у

львівському політичному, економічно-суспільному та літературно-му часопису «Українське слово» [12-14].

У названих працях В. Геринович ґрунтовно дослідив історію формування західних українського етнографічного кордону та динаміку його змін від найдавніших часів і до Першої світової війни. Визначаючи західну українську етнографічну границю, учений передусім керувався принципом історичності. Він проаналізував матеріали давньоруських літописів, карти, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, польську і російську статистику, свідчення очевидців, використав власні спостереження. На думку В. Гериновича, факторами, які призводили до поперемінних коливань етнографічного українського кордону, були часті війни, утиски польської влади, діяльність польських священиків, бойові дії в роки Першої світової війни та навіть поширення чуток російськими військами. Змальовуючи етнографічну границю між українським і польським населенням західніше р. Західний Буг, учений опублікував дві карти: одну конфесійну, другу етнічну, виокремивши серед українців православних, греко-католиків та римо-католиків [14, ч.38], вказав на співвідношення українських і польських громад за повітами наприкінці XIX ст. [14, ч.49], визначив число українців, які перейшли в католицизм [14, ч.50] тощо.

До питання про етнографічні границі України В.Геринович звертався і в наступних своїх роботах, зокрема в «Нарисі економічної географії України» (1920-1921 рр.). В географічній частині цієї праці окреслювалися етнографічні кордони України, прослідковувалася динаміка їх змін [15, с.231-243]. У даній праці В. Геринович також намагався пояснити вплив географічного простору на історію українського народу. На думку ученого, у розташуванні українських земель були як сильні, так і слабкі сторони: жвава транзитна торгівля через територію України; сусідство з небезпечним степом, яким здавна рухалися на захід кочовики; родючі степові чорноземи, які стали об'єктом колонізації в нову добу; віддаленість від осередків західноєвропейської культури тощо [15, с.227-231]. В.Геринович наголошував на тому, що саме значні природні багатства українських земель стали причиною приходу великого іноземного капіталу, який закріпачував та обкладав непосильними податками місцеве населення. Як наслідок – в Україні спалахували численні повстання і революції [16, с.117].

У 1918 р. В. Геринович власним коштом у друкарні Ставропільського інституту у Львові видав працю «Україна, звідки пішла її назва, як і чому вона поширилася?», в якій коротко розповів про історію українського народу. Учений наголошував: «...у слові Україна містяться усі свободи і вольности, серед яких жив народ наш за часів самостійності. Ось тому нам те слово таке дороге, ось тому ми повинні бути горді за нього. В сім слові укрита будучина наша, наша воля...» [17, с.14-15].

Оцінюючи географічне становище України, В. Геринович у неопублікованій праці «Україна» (1920 р.) особливо виділяє її «окремленість». Так, він зазначає, що Україна має питомі озна-

ки, що сильно відрізняють її від сусідніх земель. «Вона заселена суцільно українським народом, має свою окрему геологічну будову, географічне положення, підсоння, наводнення, ристинний і звіриний світ... Українська земля завдяки своїй визначній окремості українізує або вже українізувала много татар, половців, печенегів, греків, болгарів, сербів, німців, поляків, великоросів, мадярів, циганів і інших, які найшлися на протязі довшого часу серед українського моря» [5, арк.176, 178].

В. Ґерінович вважав надзвичайно важливим питанням для України її зовнішньополітичну орієнтацію. В «Українському слові» у вересні 1918 р. в кількох числах вийшла стаття В. Ґеріновича «До української орієнтації». Залучивши арсенал антропогеографії автор стверджував, що зважаючи на величезну протяжність кордонів України як з Польщею на заході, так і з Росією на півночі, Україна не зможе самостійно їм протистояти. Саме тому автору перспективними здавалися взаємовигідні відносини України з Німеччиною [18].

Найбільш плідними для В. Ґеріновича були роки, які він провів у Кам'янці-Подільському: з жовтня 1919 р. в.о. приват-доцента Кам'янець-Подільського державного українського університету, з жовтня 1923 по жовтень 1928 р. – ректор Кам'янець-Подільського Інституту народної освіти (далі – ІНО), з лютого 1929 по травень 1932 р. – професор Кам'янець-Подільського вишу [19].

У Кам'янці-Подільському В. Ґерінович продовжував свою наукову діяльність у сфері історичної географії. Так, у 1922 р. він склав дві карти («Карта найважливіших місцевостей з історії українського народу X-XX ст.» та «Карта розселення слов'ян: границі цілої Слов'янщини і границі розселення українських племен в часі утворення Руської держави (IX-X ст.)», які увійшли до монографії Б. Барвінського «Історія українського народу» [20; 21].

Прикметний такий випадок: коли у 1922 р. адміністрація Кам'янець-Подільського ІНО) звернулася до ВУАН з проханням відкрити при інституті під керівництвом приват-доцента В. Ґеріновича науково-дослідної кафедри геології, мінералогії, фізичної географії Поділля та Галичини, то вона отримала відмову. Академік П. Тутківський, проаналізувавши опубліковані праці претендента, зробив висновок, що за спрямованістю наукових досліджень він більше історико-географ, ніж географ, і кафедрою завідувати не може [22, арк.14, 20-21].

В. Ґеріновича зацікавило питання розселення давніх людей на Кам'янецьчині. Він вважав, що ні одна частина України не мала стільки вигідних місць для поселення первісних людей як Поділля. «Особливо ж сприятливою для цього по своїм природнім умовам була яружна його частина. Тому й не дивно, що Поділля вже в глибоку старовину належало до найгустіше оселених країн України, через що і стало класичним тереном для археологічних дослідів» [23, арк.1]. Разом із працівниками Кам'янець-Подільського археологічного музею В. Ґерінович провів обстеження і розкопки неолітичної стоянки біля с. Велика Мукша Кам'янецької округи. На його

думку, ця стоянка є унікальною і заслуговує на спеціальну увагу. Вона цікава не лише археологам, але й антропологам та геологам [24, арк.4]. За підсумками археологічних досліджень В. Геринович опублікував декілька праць [25; 26]. Активну участь В. Гериновича в археологічних розвідках у Середньому Подністров'ї позитивно відзначив видатний дослідник Поділля Є. Сіцинський [27, с.25].

На засіданнях науково-дослідної кафедри при Кам'янець-Подільському ІНО В. Геринович неодноразово виступав із повідомленнями на історично-географічну проблематику. Так, впродовж 1926 р. він підготував до друку дослідження «Дністер як торговий шлях» та «М. Кромер як джерело історичної географії» [28]. А 21 грудня 1926 р. В. Геринович виступив на засіданні НДК з доповіддю «Спогади польського історика М. Кромера про Поділля» [29, арк.51 зв.]. На засіданнях секції культури при НДК за період з 1 жовтня 1927 р. по 1 жовтня 1928 р. В. Гериновичем було прочитано 8 наукових доповідей, у т.ч.: «Напрямки економічної діяльності населення Західного Поділля» (18.10.27 р.), «Економічна діяльність населення Кам'янецьчини» (15.11.27 р.), «Економічна роль Чорного моря та її значення для політичної кон'юнктури сходу Європи в другій половині XVIII ст.» (14.02.28 р.), «Економічні нариси Галичини» (3.04.28 р.) [30, арк.148-148 зв.].

Двотомна праця В. Гериновича «Кам'янецьчина» стала першим в Україні прикладом комплексного опису адміністративних округ. Перший том, присвячений природі краю, вийшов у 1926 р. Наступного року було видано другий том, присвячений населенню та його економічній діяльності. У першому розділі праці, спираючись на багатий археологічний матеріал та писемні джерела, В. Геринович проаналізував процес заселення Поділля, демографії Кам'янецьчини, охарактеризував національні меншини Кам'янця-Подільського. У другому розділі він визначив передумови зародження економічних відносин у краї, проаналізував соціально-економічні аспекти. Зокрема, вчений вказав на важливу роль р. Дністер як торговельного шляху. В роботі ґрунтовно досліджено історію розвитку текстильної промисловості у м. Дунаївці під кутом зору економічної політики шляхетської Польщі щодо України. Центральне місце в роботі відведено Кам'янцю-Подільському, його унікальній історії. Через особливості географічного розташування та забудови В. Геринович назвав місто «українським Нюрнбергом» [31, с.143].

Цікавою знахідкою для краєзнавців, яка популяризувала Кам'янецьчину, стали книги В. Гериновича «Порадник екскурсанта Кам'янецьчини» (1928 р.) [32] та «Екскурсант Кам'янецьчини» (1928 р.) [33]. Учений розробив екскурсійний маршрут подорожей округою, з визначенням найбільш важливих історико-культурних місць Поділля.

Науково-популярні статті із залученням історично-географічного матеріалу публікувалися В. Гериновичем у харківському часопису «Краєзнавство», офіційному друкованому органі Українського комітету краєзнавства. Його статті «Вірмени в Кам'янці» [34] та «Євреї в Кам'янці» [35] присвячені значенню національ-

них меншин краю у соціально-економічному розвитку міста. Великий історичний екскурс міститься у статті В. Гериновича про розвиток шовківництва у Подністров'ї [36]. У 1930 р. в журналі «Краєзнавство» вийшла друком чергова стаття В. Гериновича під назвою «Кам'янець на Поділлі». Автор подав історичний екскурс в минуле давнього міста, розмістив дев'ять фотографій з пейзажами м. Кам'янця, подав графічний план кам'янецького кам'яного замку 1699 р., схему Старого міста [37].

У жовтні 1928 р. на запрошення С. Рудницького В. Геринович переїздить до Харкова, де його обирають на посаду дійсного наукового співробітника Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (далі – УНДІГК), деякий час В. Геринович очолює відділ антропогеографії. Однак у силу ряду суб'єктивних обставин змушений був у березні 1929 р. залишити УНДІГК та повернутися до роботи в Кам'янець-Подільському ІНО [38, с.254]. Під час роботи в УНДІГК В. Геринович виступив на сесійному науковому засіданні інституту з доповіддю «Про економічний стан Східної Польщі в XVIII ст.» [39, с.101].

Не вдаючись в деталі конфлікту між С.Рудницьким і В. Геринович, вважаємо за необхідне звернути увагу на наступне. У листі до Укрнауки «Відповідь на статтю гр. В. Гериновича «Географія і географічні течії керуючої частини Українського наук.-досл. Інституту Географії та Картографії» від 27 грудня 1929 р. С. Рудницький стверджував: «коли радянська влада викликувала мене з закордону, то приняла до відома, що я можу заложити й вести географічний інститут, який займався б математичною, фізичною і біологічною географією. Я виразно заявив, що ні антропогеографії, ні економічної географії, ні опертого на них крайнознавства вести не можу, бо не є в цих галузях спеціалістом» [40, арк.159]. Насправді ж все було не так. 19 листопада 1927 р. керівник оргбюро по створенню Українського Географічного Інституту проф. С. Рудницький направив на адресу Наркомосвіти списки зі штатними і нештатними співробітниками інституту та аспірантами. Серед чотирьох штатних наукових співробітників значився В. Геринович – заступник директора, керівник відділом антропогеографії. Підкреслимо, що це був єдиний заступник директора і єдиний керівник відділу [41, арк.21]. 20 листопада 1927 р. С. Рудницький дав письмову оцінку наукової діяльності проф. В. Гериновича. Рецензія завершувалася наступними словами: «Зокрема треба піднести одну з основних думок Г[еринович]а, висловлену ним у перше вже в причинках ДО ПРОБЛЕМИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ (Кам'янець 1920) і розвитку в згаданім двотомовім творі: «Антропогеографічні закони вимагають політичної цілоти європейського Сходу, а з другої виключають гегемонію одного народу над другим. Не єдина невідима Україна, Польща, Литва чи Росія на просторах Сходу Європи, але єдиний, невідимий, федеративний європейський Схід» [7, арк.30].

Як відомо, у 1920-х рр. в системі історичних установ ВУАН за ініціативи М. Грушевського, в рамках його загальної концепції

комплексного історико-регіонального вивчення України були створені чотири Комісії порайонного дослідження історії України, в яких працювали відомі дослідники. Зокрема, під егідою Комісії Степової України та Чорномор'я (її називали також Комісією районного дослідження Полудневої України) готувався збірник «Полуднева Україна». З 24 матеріалів, які були відібрані до першого випуску збірника, половина мала історико-географічне спрямування, у т.ч. дві статті В. Гериновича [42]. Станом на лютий 1930 р. статті В. Гериновича «Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII сторіччя до імперіалістичної війни (Матеріали до географії дністровського сточища)» та «Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон'юнктури Сходу Європи в другій половині XVIII століття» були підготовлені до друку. Як зазначалося у звітах ВУАН, Комісія Полудневої України була формально закрита в грудні 1929 р., проте продовжувалася робота над вивченням цієї території, готувалися публікації. Станом на 15 вересня 1930 р. робота по друкуванню збірника «Полуднева Україна» наближалася до кінця [43, арк.7-11]. Проте восени 1930 р. було завдано удару по видавничих планах М. Грушевського, у т.ч. було зупинено друк збірника «Полуднева Україна» [44, с.177-178]. Збірник обсягом у 41 друк. арк. у грудні 1930 р. все-таки був видрукований. Проте у працях Н. Полонської-Василенко та О. Оглобліна, сучасників тієї епохи, вказується, що збірник був повністю знищений 1931 р. [42]. Правлені машинописні тексти статей збірника збереглися у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

У статті «Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII ст. до імперіалістичної війни (Матеріали до географії Дністровського сточища)» В. Геринович проаналізував історію розвитку міжнародної торгівлі в Придністровському регіоні з кінця XVIII ст. до початку Першої світової війни, а також вплив Дністра як потужної транспортної системи на розвиток економіки оточуючих регіонів. Дослідник вказав на зв'язок подій 1770-х – 1780-х рр. (Кучук-Кайнарджійський мир 1774 р., маніфест 1784 р., яким Катерина II відкрила чорноморські порти для усіх народів та ін.) з розвитком господарства Правобережної України та зміною політичних симпатій місцевих магнатів. «Тяжіння в сторону Чорного моря, яке ставило українського магната на сильні економічні ноги, робило його рівночасно васалом Росії, яка залишаючи непорушними суспільні відносини, розкривала перед ним знамениті господарські перспективи. Силою тих економічних передподісок назриває саморозклад польського політичного організму, східні частини якого почали гравітувати в сторону більш вигідного гегемона. В цьому процесі довелося відіграти й певну роль Дністрові, як водному шляхові» [45, арк.4].

З використанням широкої джерельної бази В. Геринович написав статтю «Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон'юнктури Сходу Європи в другій половині XVIII ст.». Зокрема, на підставі матеріалів польського часопису «Dziennik Handlowy» («Торгівельний щоденник»), який видавався у Варшаві в 1786-1792 рр., В. Геринович охарактеризував не лише стан еконо-

міки Польщі, але й генезу політико-економічних відносин на півдні Східної Європи в останній чверті XVIII ст. Так, зростання експорту сільськогосподарської продукції до чорноморських портів, мало наслідком значне підвищення цін, особливо в етнографічній Польщі і на внутрішньому ринку взагалі. Задля зниження цін на продукти на внутрішньому ринку польський уряд вжив рішучих заходів. Універсалом Станіслава Августа від 22 листопада 1785 р. було встановлено досить значне мито на експортовані продукти. «Та боротися проти всемогутчих «королев'ят» в такій складній політичній і економічній кон'юктурі, в якій була Польща на заранні свого епілегу в XVIII ст., польському «королеві» було не по силі. Цю політику польського уряду стрінулася з рішучим опором власників великих маєтків, особливо українських, які й не дуже приміювалися до нього. Наслідком цього опору є другий універсал, який послідував майже безпосередньо після першого [9 грудня 1785 року], силою якого зм'якшується твердота попереднього» [46, арк.11-12].

На жаль, в грудні 1932 р. В.Геринович був брутально вирваний органами ДПУ УСРР із наукового життя. Його звинуватили у причетності до контрреволюційної фашистської організації та засудили до 10 років виправних таборів [6, с.160, 169]. Лише в серпні 1946 р. В. Гериновичу вдалося повернутися в Україну. На науковій конференції Українського інституту радянської кооперативної торгівлі в січні 1947 р. він оприлюднив доповідь «Дністер як торговий шлях (економіко-історичний нарис)» [6, с.171, 173]. Ця доповідь стає однією з останніх праць В. Гериновича і останньою його роботою у царині історичної географії.

Таким чином, протягом 1909-1947 рр. Володимир Олександрович Геринович підготував близько чотирьох десятків наукових і науково-популярних праць в царині історичної географії. Головними історично-географічними проблемами, які найбільше цікавили ученого були: розселення первісної людини, зміна етнічних границь, історичне картографування, процес заселення і національні меншини Поділля, значення р. Дністер як торговельного шляху. В силу історичних умов деякі його праці не були позбавлені політичної кон'юктурності. В процесі підготовки історично-географічних праць учений залучав значний арсенал методів дослідження та широку джерельну базу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Островий В.М. Постать Володимира Гериновича в українській історіографії / В.М. Островий // Гілея : науковий вісник. – 2013. – Вип. 79. – С. 132-136.
2. Професор Володимир Геринович / за ред. О. Шаблія. – Л. : Видавн. центр АНУ ім. І. Франка, 2008. – 366 с.
3. Володимир Геринович: з неопублікованого / упоряд., авт. вступ. ст. та приміт. В.М. Островий. – Хмельницький : ЦНТІ, 2009. – 136 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у м. Києві (далі – ЦДАВОВУ), ф. 4465, оп. 1, спр. 454, 74 арк.
5. ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 455, 181 арк.
6. Островий В.М. Професор В.О. Геринович у науково-педагогічному та громадському житті України (перша половина XX ст.) : дис. ... канд.

- істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Володимир Михайлович Островий ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – 307 с.
7. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп. 12, спр. 1522, 42 арк.
  8. Геринович В.О. Питане про третичного чоловіка в новійшій літературі / В.О. Геринович // Літ.-наук. вістник. – Л.; К., 1909. – Річник XII. – Кн. V. – Т. XLVI. – Травень. – С. 331-345.
  9. Кузеля З.Ф. Предісторія, археологія, історія штуки [рец. на публ.: Геринович Володимир. Питане про третичного чоловіка в новійшій літературі] / З.Ф. Кузеля // Записки наук. т-ва ім. Шевченка у Львові. – 1910. – Т. ХСV. – С. 191-196.
  10. Геринович В.О. Географічна карта земель, де живуть українці / В.О. Геринович // Рудницький С. Коротка географія України. – К.; Л., 1910. – 154 с. – (Популярна бібліотека «Лан», № 5-7).
  11. Геринович В.О. Ожидана книжка / В.О. Геринович // Діло. – Л., 1910. – Ч. 281. – 16 грудня. – С. 2-3.
  12. Геринович В.О. Західна границя української етнографічної території / В.О. Геринович // Вістник Союза визволення України. – Відень, 1915. – Ч. 47-48. – 14 падолиста. – С. 4-6.
  13. Геринович В.О. До западної української етнографічної границі / В.О. Геринович // Українське слово. – Л., 1917. – Ч. 226. – 9 жовтня. – С. 1; Ч. 227. – 10 жовтня. – С. 1-2; Ч. 228. – 11 жовтня. – С. 2; Ч. 229. – 12 жовтня. – С. 1-2.
  14. Геринович В.О. Начерки української западної етнографічної границі / В.О. Геринович // Українське слово. – Л., 1918. – Ч. 38. – 19 лютого. – С. 2; Ч. 39. – 20 лютого. – С. 1-2; Ч. 42. – 23 лютого. – С. 2; Ч. 49. – 3 березня. – С. 3; Ч. 50. – 5 березня. – С. 2; Ч. 51. – 6 березня. – С. 2; Ч. 54. – 9 березня. – С. 2.
  15. Новітня українська суспільна географія : хрестоматія для студентів географ. та економ. факульт. і факакульт. міжнар. відносин / упоряд.: О.І. Шаблій. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2007. – 1007 с.
  16. Геринович В.О. Нарис Економічної Географії України: часть географічна / В.О. Геринович. – Кам'янець-Подільський, 1921. – Т. 2. – 144 с.
  17. Геринович В.О. Україна, звідки пішла її назва, як і чому вона поширилася? / В.О. Геринович – Л., 1918. – 16 с.
  18. Геринович В.О. До української орієнтації. (Вступ. – Україна і Московщина. – Україна і Польща. – Німеччина і її сусіди. – Основи українсько-німецької орієнтації) / В.О. Геринович // Українське слово. – Л., 1918. – Ч. 205. – 8 вересня. – С. 2-4.
  19. Завальнюк О.М. Геринович Володимир Олександрович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / О.М. Завальнюк ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 28 с. – (Серія «Керівники навчального закладу»).
  20. Геринович В.О. Карта найважніших місцевостей з історії українського народу X-XX ст. (Розмір 1: 7,400.000) / В.О. Геринович // Б. Барвінський. Коротка історія українського народу (з 21 образками і 1 картою). – Л., 1922. – 126 с.
  21. Геринович В.О. Карта розселення слов'ян: границі цілої Словянщини і границі розселення українських племен в часі утворення Руської держави (IX-X століття). (Розмір 1: 15,000.000) / В.О. Геринович // Б. Барвінський. Історія українського народу. – 2-е вид., доп., перероб. – Л., 1922. – 138 с.
  22. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. Р-302, оп. 2, спр. 126, 169 арк.

23. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. Х, спр. 14948, 6 арк.
24. ІР НБУВ, ф. Х, спр. 14949, 4 арк.
25. Геринович В.О. Стоянка неолітичної людини біля с. Велика Мукша Китайгородського району Кам'янець-Подільської округи / В.О. Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Подільський : Друк. ім. Леніна, 1926. – Т. 1. – С. 14-17.
26. Геринович В.О. Ново-відкриті трипільські стоянки на Кам'яничині / В.О. Геринович // Науковий збірник за рік 1926. Записки Українського Наукового Товариства в Києві (тепер Історичної Секції Всеукраїнської Академії Наук) / під ред. М. Грушевського. – К. : Державне Видавництво України, 1926. – Т. XXI. – С. 3-6.
27. Сіцінський Ю.Й. Матеріали до археології Західнього Поділля / Ю.Й. Сіцінський // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. – К., 1930. – Т. 1. – С. 25-44.
28. Короткий звіт науково-дослідної кафедри при Кам'янець-Подільському ІНО за 1925-26 рік // Наука на Україні. Бюлетень Укрнауки ДВУ, 1927. – № 2-4. – С. 187-189.
29. ДАХО, ф. Р-302, оп. 1, спр. 856, 59 арк.
30. ДАХО, ф. Р-302, оп. 1, спр. 1086, 160 арк.
31. Геринович В.О. Кам'яничина / В.О. Геринович. – Кам'янець на Поділля: [б.в.], 1927. – Ч. 2: Населення і його економічна діяльність. – 168 с.
32. Геринович В.О. Порадник екскурсанта Кам'яничини. З планом Кам'янецького замку з року 1699 / В.О. Геринович ; Кам'янець-Подільський окр. краєзнав. комітет. – Кам'янець-Подільський : Друк. ім. Леніна, 1928. – 102 с.
33. Геринович В.О. Екскурсант Кам'яничини (З планом Кам'янецького замку з року 1699 з «La Galerie agriable du Monde» і маршрутом) / В.О. Геринович. – Кам'янець-Подільський : [б.в.], 1928. – 75 с.
34. Геринович В.О. Вірмени в Кам'янці / В.О. Геринович // Краєзнавство. – Х. : Український комітет краєзнавства, 1928. – № 1 – С. 20-25.
35. Геринович В.О. Євреї в Кам'янці (До історії заселення Кам'яничини) / В.О. Геринович // Краєзнавство. – 1929. – № 3-10. – С. 44-48.
36. Геринович В.О. До історії шовківництва на західній Придністрянщині (В межах УСРР) / В.О. Геринович // Краєзнавство. – 1929. – №3-10. – С. 69-74.
37. Геринович В.О. Кам'янець на Поділлі / В.О. Геринович // Краєзнавство. – 1930. – № 1-5. – С. 8-16.
38. Шевчук С.М. Лідери наукової школи Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (1927-1934 рр.) / С.М. Шевчук // Геополітика і екогеодинаміка регіонів : науковий журнал / Кримський науковий центр НАН України і Міністерства освіти і науки України. – 2014. – Т. 10. – Вип. 1. – С. 250-258.
39. Шевчук С. Напрямок роботи та головні здобутки наукової школи Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (1927-1934) / Сергій Шевчук // Часопис соціально-економічної географії. – 2013. – Вип. 15(2). – С. 100-107.
40. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп. 8, спр. 437, 279 арк.
41. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп. 6, спр. 6248, 97 арк.
42. Папакіна Т.П. З історії втрачених видань Всеукраїнської Академії Наук : збірник «Полуднева Україна» / Т.П. Папакіна // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 24-32.
43. ІР НБУВ, ф. Х, спр. 1685.
44. Федорук Я. Життя Михайла Грушевського в Москві та його організаційна діяльність (1931–1934) / Ярослав Федорук // Загартована історією :

ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження. – К. : Інститут археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2013. – С. 175-204.
45. ІР НБУВ, ф. X, спр. 15291, 30 арк.
46. ІР НБУВ, ф. X, спр. 15292, 22 арк.

С. В. Трубчанинов

Труды Владимира Гериновича в области исторической географии

Известный украинский географ Владимир Геринович (1883-1949) внес значительный вклад в отечественную науку, развитие географии, исторического и географического краеведения, национального образования. В конце XX – начале XXI в. вышло немало работ украинских исследователей, где рассказывается о его научной, общественной и просветительской деятельности, работе профессором, ректором Каменец-Подольского института народного образования и т.д. (работы А. Завальнюка, А. Висьтак, О. Гериновича, Б. Заставецкого, М. Костицы, Н. Петрова, В. Прокопчука, В. Савчука, П. Тронько, А. Филинюка, О. Шабля, П. Штойка и др.). В 2008 году, к 125-летию со дня рождения Владимира Гериновича, под редакцией О. Шабля вышла книга «Профессор Владимир Геринович». В этом издании не только предпринята попытка анализа творчества ученого, отмечен его вклад в развитие антропогеографии, географического краеведения и краеведения, но также впервые опубликованы рукописи В. Гериновича «Экономическая роль Черного моря и ее значение для политической конъюнктуры Востока Европы во 2-й пол. XVIII в.» и «Днепр как торговый путь с конца XVIII в. до империалистической войны (Материалы к географии Днестровского бассейна)». По инициативе В. Острового вышли в свет некоторые неопубликованные труды В. Гериновича. Нам также удалось обнаружить неизвестные неопубликованные труды В. Гериновича периода 1916-1920 гг.

Роли В. Гериновича посвящено специальное диссертационное исследование В. Острового «Профессор В.А. Геринович в научно-педагогической и общественной жизни Украины (первая половина XX в.)». Несмотря на довольно значительные историографические исследования, отдельные страницы творческой биографии ученого еще требуют дальнейшего научного изучения. В частности, исследователи специально не уделяли внимания научной деятельности В. Гериновича в сфере исторической географии.

Если первые печатные работы В. Гериновича, датирующиеся 1906-1907 гг., имели научно-популярный характер и преимущественно касались проблем физической географии, то первые шаги в научной деятельности были сделаны им именно в области исторической географии. В 1907 г. В. Геринович предоставил в деканат философского факультета рукопись своей докторской работы «Возраст и географическое размещение древнейшего человека в Восточной Европе», которую однако пришлось дорабатывать в течение следующих трех лет. В 1909 г. вышла статья В. Гериновича «Вопрос о третичном человеке в новейшей литературе», которую высоко оценили современники. Исследователям творчества ученого сегодня известно 226 его научных, научно-популярных и публицистических работ, около сорока из которых касаются проблем исторической географии.

Особенно плодотворным для В. Гериновича был «каменецкий период» (1920-е – начало 1930-х гг.), когда он издал значительное количество работ (учебников для учебных заведений, монографий и путе-

водителей) по истории и географии Украины и Подолья. Для научного сборника ВУАН «Южная Украина» В. Геринович подготовил две статьи по исторической географии Подолья и Северного Причерноморья. Однако весь тираж сборника был уничтожен оранами ГПУ, начавшими репрессии против исторической школы Грушевского.

Ключевые слова: В.А. Геринович, географическая наука, антропогеография, историческая география, краеведение, археология.

S. Trubchaninov

Scientific works by Volodymyr Gerynovych in historical geography

Well-known Ukrainian geographer Volodymyr Gerynovych (1883-1949) made a significant contribution to national science, the development of geography, historical and geographical regional study, national education.

At the end of XX – beginning of XXI century there were many works of Ukrainian researchers, which tells of his scientific, social and educational activities, work as a professor, rector of Kamianets-Podilskyi Institute of Education, etc. (works of O. Zavalnyuk, O. Vistak, O. Gerynovych, B. Zastavetskyi, M. Kostriysya, M. Petrov, V. Prokopchuk, V. Savchuk, P. Tronko, A. Filynyuk, O. Shabliyi, and P. Shtoyko et al.).

In 2008, the 125th anniversary of the birth of Volodymyr Gerynovych, O. Shabliyi edited the book «Professor Volodymyr Gerynovych». This publication not only attempted analysis of the creative heritage of the scientist, noted his contribution to the development of Anthropogeography, Ukrainian Studies and local history, but also the first published manuscript V. Gerynovych «The economic role of the Black Sea and its importance for the political situation of Eastern Europe in second half of the eighteenth century» and «Dniester as a trade route from the end of the eighteenth century to imperialist war (Materials to geography Dniester River Basin)». At the initiative of V. Ostrovyi were published some unpublished works V. Gerynovych. We were also able to detect unknown unpublished works V. Gerynovych period 1916-1920 years.

A special dissertation research V. Ostrovyi «Professor V.A. Gerynovych in scientific, educational and social life of the country (the first half of XX century)» devoted V. Gerynovych. Despite the rather significant historiographical studies, individual pages of creative biography of the scientist still require further scientific study. In particular, the researchers did not specifically pay attention V. Gerynovych activities in the field of historical geography.

The first printed work by V. Gerynovych, which date 1906-1907 years, had a popular scientific nature and mainly concerned problems of physical geography, but his first steps in scientific activities have been made in the field of historical geography. In 1907 V. Gerynovych provided to the dean of the Faculty of Philosophy manuscript of his doctoral work «Age and geographical distribution of the oldest person in Eastern Europe», which, however, had to finalize in the next three years. In 1909 he published an article «The question of tertiary man in modern literature», highly regarded by his contemporaries. Scholars today knows 226 scientific, popular and journalistic works by V. Gerynovych, about than forty of which relate to the problems of historical geography.

Especially fruitful for V. Gerynovych was «Kamianetskyi period» (1920 – the beginning of the 1930), when he published a large number of works (textbooks for schools, books and travel guides) on the history and geography of Ukraine and Podillya. V. Gerynovych prepared two articles on the historical geography of Podillya and the Northern Black

Sea for scientific collection of Ukrainian Academy of Sciences «Southern Ukraine». However, all copies of the collection was destroyed by the State Political Department, which began the repression against historical school by Grushevskiy.

Key words: V.A. Gerynovych, geographical science, anthropogeography, historical geography, local history, archaeology.

Отримано: 26.11.2015

УДК 903.2(477.43)

В. І. Якубовський

РОДИННІ ЦІННОСТІ ІЗ РОЗКОПОК ГУБИНЬСЬКОГО ГОРОДИЩА У 2014 р.

Губинське літописне городище, рештки якого знаходяться у південно-правобережній частині сучасного с. Губин (Старокостянтинівський район, Хмельницька область), являє чотирирохподольний археологічний комплекс. Його складовими є чотири взаємопов'язані укріплені сектори, які введено у науковий обіг як Північний, Південний, Південно-Західний і Південно-Східний майдани, захищені декількома фортифікаціями комбінованої системи. Із них Південний майдан, або укріплений торгово-ремісничий посад, виявляє, наприклад, подвійну оборонну лінію, яка історико-архітектурно невіддільна від Північного майдану – дитинця – та інших складових історичного городища.

Знахідка речового скарбу у 2014 році, це – вже шостий, за нашою польовою нумерацією, щасливий випадок в історії археологічних досліджень історичного центру літописного Губина. П'ять із них, у різні розкопачні сезони, зафіксовано на території дитинця. У числі вказаних цінностей, шостий скарб виявився пограбованим. У його складі числиться лише пара срібних колтів і один екземпляр срібної підвіски тринамистинного типу, які доповнюють інформацію про ювелірне та метало-художнє мистецтво населення історичного м. Губин.

Ключові слова: городище, ділянка, історичний центр, кліть, колти, майдан, підвіска, розкопачний сезон.

Свій 17 польовий сезон, в якому було виявлено скарб, археологічна експедиція Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка знову зосередила на продовженні досліджень території городища літописного м. Губин та його округи. Їх здійснено у контексті вивчення теми «Губинське літописне городище та його сільськогосподарська округа», яка розробляється у світлі колективної теми кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Проблеми історії, суспільних змін і трансформація їх в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (Реєстраційний державний № 0110U004634 від 14.09.2010 року). Основою для проведення розкопок є пакет юридичних документів, виданих на ім'я дослідника В.І. Якубовського, зокрема: а) Відкритий лист за № 181/00386, виданий Кваліфікаційною радою Інституту археології НАН України від 22 травня 2014 р.; б) Дозвіл Міністерства